

A székely tánczokról.

(1908 április 29-én tartott bemutató előadás.)

Eredendő baja a magyar zeneirodalomnak, hogy sem a multban nem voltak, sem a jelenben nincsenek igazi adat-gyűjtő munkásai. Itt mindenki a nagy, összefoglaló kérdésekre veti magát, s minél kevesebb adat áll rendelkezésére, a biblia nyelvén szólván: annál szaporábban veti a téglát szalma nélkül; mivel így szabadjára eresztheti képzeletét s bátran szőheti a mesék és legendák hímes szövétét.

Ezt a beteges tünetet semmi jobban nem mutatja, mint a magyar népi tánczokról szóló irodalom. A magyar népi táncz-zenéről már régi idő óta olvashatunk leíró vagy magyarázó cikkeket, újabban heves vitatkozások is estek felőle, a nélkül, hogy egyetlen természetből vett és a maga természetességében visszaadott adatközlésünk volna. Sőt, ha megakarunk elégedni az olyan a milyen pontossággal, másod-harmad kézből vett adalékokkal, ilyeneket is alig mutathatunk föl 5—6 darabnál többet, s azokat is folyóiratokból, vármegyei monografiák mellékleteiről kell összeszednünk.

A népi tánczenére vonatkozó adatok hiányát, az általános nemtörődömség mellett, keresnünk kell abban a nehézségben is, melylyel ezeknek hangjegyre tétele jár.

Az énekelt népköltési termékeket, az énekhang egyszerűbb technikájánál fogva, közvetlenül és azonnal le lehet jegyezni a természet után. Ha a gyűjtő valamit első hallásra nem tudott kellőleg kivenni, megkapja és lejegyezheti a 2-ik szakasz éneklésénél s kijavíthatja az újraénekeltesénél. Ezt tenni a hangszeres adalékok gyűjtésénél nem igen lehet. Az előadó egyéni sajátságai s a kezelt hangszer természete olyan nehézségek elé állítják a gyűjtőt, melyeket az énekelt adalékoknál alkalmazott közvetlen módszerrel legyőzni nem lehet. A gyors menet és sűrű czifrázat miatt teljes lehetetlenség egyszeri hallásra leírni a népi tánczenét; ha pedig ismételtetni próbáljuk, esetleg egészen egyebet kapunk, mint a mit vártunk. A nép muzsikásának előadása ugyanis a lehető legösztönszerűbb. Ez az ösztönszerűség általános jellemvonása a népköltészetnek, de sokkal inkább észlelhető a népzenenél s éppen a tánczoknál. A falusi cigány másképp húzza, ha jó kedve van, másképp, ha ráijesztenek, másképp, ha jó tánczosok lába alá muzsikál, s ismét másképp, ha csak napszamba veszi a dolgot. A kedélyállapot e nemű hatásainak ugyan minden ember ki van téve, de a népi muzsikus oly mértékben, hogy e szerint változtatja a czifrázások mennyiségét és minőségét, észrevehetőleg lassítja vagy gyorsítja az időmértéket. De a mi legnevezetesebb: a táncz 8 és 16 ütemből álló szakaszait (periodus) minden rend, vagy felismerhető törvény nélkül, annyira ösztönszerűleg keveri, hogy tán a legjobb akarat mellett sem tudna *egy* tánczdarabot kétszer *egyformán* eljátszani.

Mint a kalejdoszkop figurái, vagy tavaszi árvízkor a zajló jégtáblák, úgy változtatják ezek a helyüket; sőt egy-egy szakasz egyszerűen el is sikkad az ismétlések során, a mely után igen sokszor hiába kérdezősködik a gyűjtő: annyira öntudatlanul történt, hogy maga az előadó sem tud róla számot adni.

Főképpen ez utóbb említett sajátosság miatt kell a gyűjtőnek segítségül venni a fonográfot. Nehézség így is jócskán marad, de ha a fonográfot nem pusztán magára használjuk, mint eddig különösen a zenéhez nem értők tették, hanem a közvetlen módszer eszközüül tekintjük, annyira megközelíthetjük a tánczenét, a mennyire egyáltalában jegyekkel vissza lehet adni a zenei hangokat. Mert a közvetlen megfigyelés ellenőrzi azokat a hibákat (pld. hamis fogás, ütem-csonkítás), melyek a fonográfnak az előadóra gyakorolt izgató, szokatlan hatásából veszik eredetüket; pótolja a fonográf hiányait azzal, hogy mindjárt felvétel előtt meghatározza a hangmagasságot és időmértéket, s megjegyzi az elmosódott hangokat. Így is az előadók *egyéni* sajátosságai a fonográf-hengeren maradnak ugyan, de minden általános, *tipikus* vonás papírra kerülhet, s ezzel a tudomány céljainak eleget tettünk.

Megvallom, hogy a fonográfval való gyűjtésnek eleitől fogva ellensége voltam. Énekelt adalékok gyűjtésénél most is megbízhatóbbnak tartom a közvetlenül élet után dolgozó módszert; a jelzett nehézségek azonban arra kényszerítettek, hogy a tánczene gyűjtésénél használjam. Nem a fonográf javult meg, bár kétségtelenül az is tökéletesedett, hanem olyan nehézség állott elé, a melyet más módon legyőzni nem lehetett.

Már régóta vannak gyűjteményekben tánczdallamok, de fütty és énekhang után írva s így ezek csupán vázlatai lehetnek a természetben előfordulónak. Ilyen vázlatoknak kell tekintenünk minden eddigi közlést; a Kájoni-féle XVII. századból való tánczok sem igen lehetnek egyebek. Olyanok ezek, mintha a növényt megfosztjuk leveleitől és virágjától. A magyar népi tánczenében ugyanis nem járulékos, hanem lényeges jegyek a cifrázatok és azok a ritmikái, hangsúlyozási különlegességek, melyeket az ének és fütty nem ad vissza. Ezeket a sajátosságos rángatásokat, staccatókat és portamentókat a fonográfrol sem lehet ugyan a fénykép hűségével leírni; de így mégis olyan képet nyerünk, a mely sokkal közelebb áll a valósághoz s tudományos célra sokkal inkább használható, mint a másod, harmad kézből, vagyis nem hangszer előadása után gyűjtött adalék.

* * *

A székely tánczokról, bár sokszor esett szó róluk, semmi olyan alapvető munka nincs, a melyet kiindulási ponttul használhatnánk. Ilyen formán nem volt más mód, mint legelejen kezdeni a vizsgáldást. Erre nézve egyetlen falut szemeltünk ki, Marosszék délkeleti szögletében, a Kisküküllő felső folyásánál fekvő Kibédet, s annak összes tipikus tánczát igyekeztünk összegyűjteni. Célunk tehát ez alkalommal az volt, hogy egyetlen kis területnek lehetőleg egész tánczkészletével megismerkedjünk, — későbbi feladatul hagyva az összehasonlításul szolgáló távolabbi helyek fölvételét.

A kibédi nép tánczai elnevezésére a következő neveket használja: *Udvarhelyszéki, Legényes, Verbung, Csüirdöngölő, Lassú, Lassú jártatós, Jártatós, Lassú csárdás, Csárdás, Sebes csárdás, Serény csárdás, Czigánycsárdás, Forगतós, Lassú forगतós, Sebes forगतós, Nyárádmelyéki, Kör-*

magyar, Sormagyar, Koronás, Vármegyés, Korcsos, Csángó-nóta,¹ Keserves, Zöld keserves, Czeppeli, Valczer.

Ez a rengeteg név eleinte megszedített, de a táncz figuráinak s a zenének szorgalmas megfigyelése rávezetett; hogy e sok név alatt alig 6—7 fogalom rejlik. A nép ugyanis ugyanannak a táncznak több nevet ad s azon felül különböző jelzőkkel is ellátja, a melyek név gyanánt szerepelnek, mivel alattomban oda gondolja az igazi nevet is. Ez a sok név tehát nem ugyanannyi tánczfajta jelent, csupán egy-egy tánczfajtának a nagy népszerűségét mutatja; e mellett ugyanazon táncznak egymás mellé került régi és újabb neve meg más vidéken divatos elnevezése is.

Ha nem a neveket, de magukat a dolgokat nézzük, csupán négy tipikus népi tánczformát s három felülről lekerült, úgynevezet úri tánczot különböztethetünk meg.

Leghamarább végezhetünk az úri tánczokkal. Ezek a *Körmagyar*, *Sormagyar*, *Czeppeli* és *Valczer* nevek alatt lappanganak. A két első név egyet jelent; töredéke ez annak a 40-es években mesterségesen csinált magyar táncznak, mely azóta sokszor összemerte erejét a francia négyessel; a melyet csak a legutóbbi években is próbáltak feléleszteni, de, úgy látszik, kevés sikerrel. A nép közé ez a táncz még az első időben, népszerűsége kezdetén került le. Zenéjéből is, a táncz mozdulataiból is, valószínűleg eleitől fogva csupán egyes részletek jutottak le a nép közé, de általános népszerűsége ezek a részletek sem tudtak jutni; ma is csak egyesek kuriozum képpen, társaik mnlattatására járnak. Mindenesetre érdekes tünetmény e táncz fenmaradása a nép között, de az igazi népi tánczoknak sem zenéjén, sem mozdulatain nem lehet észlelni a legcsekélyebb hatását sem. A nép úgy bánt ezzel is, mint valamely idegenséggel, a maga tánczától külön, elválasztva tartotta és kezelte.

A felülről, vagy idegenből került tánczok közt legnagyobb szerepe a *czeppelinek* van. Marosszéken ez a gyorspolkaszzerű táncz sohasem volt olyan népszerű, mint Udvarhelyszéken és Háromszéken. Kibéden ma már tán nem is tudják; legalább a mai divatos tánczok között nem találtam. De gyermekkori emlékeim szerint a 70-es, 80-as években ott is mindennapos volt; a nevét és emlékét pedig most is őrzik.

A valczer egészen újabkori idegenség. A kibédiek, városban szolgáló legények és leányok révén, most kezdik megismerni, s eddigelé még nem annyira járnak, mint inkább verekednek benne. Ugyanis a legnagyobb rész nem tudja tánczolni, s ha valamelyik hányi-veti természetű ráerölteti a cigányt, mindjárt kész a háboruság.

Ezek a felülről lekerült úri, vagy idegen tánczok szintén odatartoznak a magyar népi táncz elméletéhez és történetéhez. Mutatják az idegen hatás befolyását s a magyar vérmérséklet és lelkiület ellentálló erejét. A kibédi nép táncza ugyanis ezekkel hosszabb-rövidebb ideig együtt élt, ezek hatásának ki volt téve, a nélkül, hogy ezekből a most elsorolt tánczokból egyetlen nevezetesebb sajátást is magára szedett volna. A kibédi legény és leány lábai alatt furcsán elváltozik a valczerlépés; a vályogvető vonója a sima valczer-melodiákra cziprázat-fodrokat vet; de egyik sem ment át állandóan a vérebe s ezektől a sima lépésektől és sima melodiáktól függetlenül megőrizte a maga igazi népi tánczait. Ezeket a maga tánczait

¹ A nép a „nóta” szót elvétele tánczdallam értelmében is használja.

állandóan és mindig járja, a többieket pedig, ez idő szerint még a valczert is, csak ritkaságból, mutatványképpen. Az a sok elnevezés is a maga tulajdon tánczait illeti. Azt beczezi, annak ad annyi nevet és jelzőt.

Ha az eredeti székely táncz menetét figyelemmel kísérik, három főszakaszt veszünk észre benne.

Kezdődik egy lassú menetű tánczczal. Ezt a következő nevekkel illetik: *Lassú*, *Lassú jártatós*, *Jártatós*, *Lassú forgató*, *Keserves*, *Zöld keserves* és *Lassú csárdás*. E nevek közül a táncz lényegét leghűbben a „*Jártatós*“ adja vissza s nem lehetetlen, hogy ez is az eredeti, legrégebbi elnevezés. Jellemző a „*Lassú forgató*“ név is, a mennyiben összefüggést mutat a 2-ik szakasz „*Sebes forgató*“-ával. A „*Lassú*, *Keserves*, *Zöld keserves*“ egyszerűen jelzők; a két elsőt komolyan, az utolsót tréfásan, túlozva használják; de mindenik önálló névül is szerepel. A mi pedig a *Lassú csárdás* elnevezést illeti, ezt egészen újabb keletűnek kell tartanunk, a mely nem is talál erre a tánczra s legfennebb csak félreértéseket szülhet.

A kibédi nép ugyanis, s mondhatjuk, vele együtt Marosszék és a többi székelység jórésze, azt a tánczot, melyet az úri nép *Lassú csárdás* név alatt tánczol, nem ismeri. Az a *lassú táncz*, melylyel a kibédiek rendes táncza kezdődik, sem zenéjében, sem mozdulataiban nem azonos a *Lassú csárdással*. Benne a párok nem oldalt mozognak, mint az úri tánczban, hanem hátrafelé megy a lány s utána a legény; az egész haladás pedig körben történik, jobbról balra. A legény apró lépésekben mintegy jártatja a tánczosát (innen a *Jártatós* elnevezés) s csak néha tesz egy-egy kisebb fordulatot, a mikor a leányt kézen fogva meg is pörgeti, vagyis a saját tengelye körül megforgatja. Erre vonatkozik a „*forgató*“ elnevezés.

A zenéje ennek a táncznak *lassú időmértékű*, $2/4$ vagy $4/4$ ütemben mozgó dallam, aránylag kevés cifrázattal. Hangulata fájdalmas, szomorú; erre céloz a *keserves* és *zöld keserves* elnevezés.

Ezt a tánczdallamot, ép úgy, mint a táncz mozdulatait, semmi közlelbi összefüggésbe nem lehet hozni az ismert típusu *lassú csárdás* dallamokkal. Hogy mégis ezzel a névvel is nevezik újabban, az az oka, hogy ezt a tánczot *lassú csárdás* dallamra is lehet járni s a fiatalabb cigányok erre a tánczra csakugyan egy-egy ismert *lassú csárdás* dallamot kezdtek felkapni. A 33 éves Muszka Károly pl. Kéry Gyula dallamát (Udvaromon van egy magas eperfa) húzta bele a fonográfba *Jártatós* táncz képpen. Igen, mert ő — a mint egyik falusi ember találóan megjegyezte — már nem *muzsikás*, hanem *zenész*; s csakugyan így is kiáltotta bele a nevét a fonográf XIX. sz. hengerére. Muszka Károly már ugynevezett modern falusi cigány, a kit 2—3 falu messzeségre elvisznek, sőt néha napján Parajdra is felkerül, a hol már *uraknak* muzsikál s nem tánczot, hanem *bált*. Az 50 éves László llyésnek már csak a fiával történhetik ilyesmi. Ő maga már kivénült, hogy új dolgokon kapkodjon; ezért megmaradt a régi mellett, s azokat a *lassú csárdásokhoz* egyáltalában nem hasonlító dallamokat húzza, melyeket Muszka Károly is tud, de nagyobb zajjal, mint eredetiséggel.

Ime így indul zavarodásnak a régi *Jártatós* táncz. Méltán lehet félni, hogy a bőven tényező s népszerű *lassú csárdás* dallamok ma-holnap teljesen félre fogják szorítani azt a *lassú tánczdallamot*, melyre oly kitérően talál a *keserves* és *zöld keserves* jelző, s a melynek 8—16 ütemű *fordításai* (a periodusok népies neve) a legeredetibb dallam-meneteket, záradékai a legkülönösebb harmoniai sajátságokat mutatják.

Ha ezt a lassú tánczot a cigány „*béahagya*“, meg volt az első „*szakasztás*“. Egy pár perczig pihenő van, míg a tánczosok állóhelyükben beszélgetnek, a cigány pedig gyantáz vagy hangol. Ez meg lévén, következik a táncz második szakasza.

Ez a 2-ik táncz középsebességű. Egyetlen figurája, hogy jobbról-balra, balról jobbra váltakozva forognak; a két irányú forgás között pedig a leányt a legény a már jelzett módon megpörgeti. Ez a pörgetés e táncz legszébb mozdulata. Néha a legény nem elégszik meg egyetlen pördítéssel, hanem jobbról balra, balról jobbra forgatja a leányt, sőt néha csak int a szemével, ő maga bokázik; a leány pedig szédítő sebességgel forog, mint a „pereszlen“. Ebből ismerik meg, hogy ki tud tánczolni és ki nem. S valóban ez egyike a legnehezebb, de legszeretettebb tánczoknak. Míg a lassú táncz alatt egy-egy rátaláló, 2—4 sorból álló szöveget *énekelnek*, úgy mellékesen, itt most már a csipősebb, jó kedvű *tánczszók* járnak, a melyeket, gyorsütemű zene lévén, nem *énekelnek*, hanem *elverselnek*, elkurjongatnak.

A felsorolt nevek közül erre a tánczra vonatkoznak: *Forgatós, Sebes forgatós, Nyárádmelyéki, Vármegyés, Korcsos* és *Csángó-nóta*. Ezek a nevek is mind ugyanazt a tánczfajtát jelentik. Legeredetibb és legősibb lehet köztük a „*Forgatós*“ elnevezés, mert ez teljesen megfelel a táncz mozdulatainak. A *Sebes forgatós* név az előbb tárgyalt lassú tánczozal áll összefüggésben; a *Nyárádmelyéki, Vármegyés, Csángó-nóta* e táncz földrajzi elterjedését és népszerűségét mutatja; míg a *Korcsos*, az előadó cigány felvilágosítása szerint, e táncz oláhos változatára vonatkozik.

Nagyon érdekes ennek a tánczoknak a zenéje. Tele van rakva sújtással és czifrázattal; főképpen a czimbalom uralkodik itt, a mely, mint mindig, itt is a fődallamot viszi, de a hegedű és klárinét czifrázott dallamait még újabbakkal fonja körül. Érdekes e tánczoknak a ritmusa. Tele van összevont (syncopált) ritmikai képlettel; de a mi nagyon különössé teszi: az összevontások (syncopák) soha sem az ütemnek közepére esnek, hanem kivétel nélkül mindig két ütem közé, illetőleg egyik ütem utolsó nyolczada van összehúzva a következő ütem első nyolczadával, a miből érdekes hangsúlyozási különlegesség származik. Erről az összevontásról lehet legbiztosabban felismerni ezt a tánczot s a gazdag, sokszor meglepő ügyességű czifrázatok mellett, legjellemzőbb sajátága ennek a tánczoknak éppen ebben van.

Ha ennek járásába is belefáradtak, a cigány hamarosan *béahagya* s ezzel megtörténik a 2-ik *szakasztás*. Utána 3-ik és utolsó szakaszul jön a *Csárdás*, melyet még *Sebes csárdás* és *Serény csárdás* néven is emlegetnek. A mit pedig *Czigány-csárdás*nak kereszteltek, tulajdonképpen egy tréfás mulató nóta, melyre legfennebb csak a *czigány* illik, ellenben a *csárdás* inkább pongyolaságból, vagy alkalmasabb név híján került föléje.

Ezt a tánczot sem egészen úgy járnak, bár itt az összefüggést mégis sokkal inkább dást, s zenéje sem egészen az; bár itt az összefüggést mégis sokkal inkább ki lehet mutatni, mint az első lassú táncz és a lassú csárdás között. Muszka Károly pl. ilyenül ismét ismeretes dallamokat húzott, mint a híres Tolnai lakodalmas egy-két fordítását (periodus) s az eredetileg orosz Szép Minka dallamát. László Illyés dallamai már inkább a régi ugrós tánczra emlékeztetnek. Mindenesetre útát mutat ez a jelenség arra, hogy a régi ugrós tánczot a Tolnai lakodalmas közvetítésével a mai sebes csárdással össze-

köthessük; de egyszersmind arra is figyelmeztet, hogy valamint a Jártatós táncz a lassú csárdással kezd összezavarodni, úgy itt is valami ilyen folyamat mehetett végbe.

A kibédi székelységnek tehát ez időszerint ez a három törzsökös táncza van: *Jártatós*, *Forgatós*, *Csárdás*. Ez ugyan három külön névvel nevezett táncz, de ezek egymással szerves, organikus összefüggésben vannak s mindig ilyen sorrendben következnek egymásután, a mint leírtuk. Az egységet mutatja a „*megszakasztás*“ elnevezés is. Nem külön tánczokat járnak, hanem ugyanazt a tánczot megszakasztják. Mind a három tánczot egy ugyanazon lánynyal illik végig járni s nagy szégyennek tartják, ha akár a legény, akár a leány közben párt változtat.

E három táncznak belső összefüggését kétségtelenül és igen tanulságosan bizonyítja a zene. Ugyanis arra a különös dologra jöttem rá, hogy némely esetben egy ugyanazon dallam szolgál mindhárom táncz alapjául s a három táncz-dallam között csupán ritmikai és tempóbeli különbség van. Olyan forma tűnemény ez, mint a XVI—XVII. század műtánczzenéjében a proportió, mikor tudniillik a négy méretű dallam három méretűleg ismétlődik. Nem lehetetlen, hogy ez az egységés dallam, 3 különböző ritmizálással és tempóval, régen egészen általános volt, a melyet esetleg törvényszerűleg kellett megtartani. Ha ezt a későbbi vizsgálódások igazolni fogják, a magyar népi tánczzenének olyan formai fejlettségét és finomságát mutatjuk ki, melyhez foghatót egyetlen nép zenéjében sem találunk.

Erre nézve biztatást meríthetünk ennek a három táncznak a choreographiájából is, a mely szintén a legszebb és legtökéletesebb egységet mutatja. Az elsőnek fő mozdulata az egyszerű, nyugodt *lépés*; másodikiké a *forgás*; harmadiké az *ugrás*. Benne van ebben a háromban együtt mindaz, a mi a természetes táncz alapjául szolgálhat. Minden lehető tánczfigura ezekből vagy ezek vegyítéséből alakul s így a székelység „*három a táncza*“ magában foglalja az összes tipikus alapformákat.

Hogy mennyire igazunk van ebben, bizonyosság lehet rá a székelységnek egy negyedik tánczfajtája, a mely bár az eddig ismertetett tánczoknál sokkal híresebb és emlegettebb, új eredeti mozdulatot semmit sem tud felmutatni, hanem a 3 említettet váriálja, tulozza s egymással vegyíti. Ez a táncz a híres *Csüördögölő*, melyet Kibéden és általában Marosszék felső részén *Udvarhelyszékinek*, *Legényesnek*, *Werbungnak* neveznek. Láttam ezt a tánczot Szolnok-Doboka-vármegyében, a Mikolai búcsun is járni, a hol az oláhok *Magyar táncz* néven nevezték. Alsófehér vármegye monografiájából látom, hogy az ottani magyarság is ismeri.

Általában a székelységnek ezt a tánczát ismeri a nagy közönség is leginkább, — de csak hírből. S tán éppen a sok híresztelés és felületes ismertetés okozza, hogy most egész sereg balvéleménnyel kell szembe szállnunk, hogy e táncz valódi formáját megállapíthassuk.

Minden jel arra mutat, hogy ennek a táncznak főfészke Udvarhelyszék. Erre mutat, hogy Kibéden is odavalónak nevezik. De ismerik és tánczolják ezt a tánczot majd mindenütt a székelység között, sőt a mint észreveszem, Erdély legtávolabbi részein is felbukkan.

Hogy a köztudatban Udvarhelyszék egyetlen lelőhelyül szerepel, leginkább néhai Szabados Károly zeneszerzőnek köszönhetjük, a ki a 80-as években „*Viora*“ című balletjébe ezt a tánczot felvette s hogy annál iga-

zabb legyen a táncz, két udvarhelyszéki székelylél, a boldogfalvi és bögyözi biróval járatta el a budapesti opera színpadán. A két felcizcomázott székely atyafi képmása annak idején a Vasárnapi Ujságban megjelent s a Csüirdöngölő név mindenütt ismert lett; de ez a kirándulás, ha dicsőséget hozott is Udvarhelyszéknek, semmi hasznára sem volt magának a táncznak. A két atyafi ugyanis, mikor a nagy zenekar megszólalt és húzni kezdte a Csüirdöngölő zenéjét, meg se tudott mozdulni a helyéből. Nem megijedésből, hanem azért, mivel a zenére rá sem ismert, nem hogy tánczolni tudott volna rá. Otthon Bögyözi Ádámbá egészen másképp húzta, mint az a 60 tagú zenekar. Hosszas biztatásra aztán, hogy szégyenben ne maradjanak, vittek véghez olyan ugrálást és szökődösést a közönség előtt, a miből haza jöve lassanként egész iskola fejlődött, a mely ezt a túlzást és torzítást még jobban kifejlesztette.

Ezt a tánczot különben vidékenként más és más árnyalattal járók s a szerint kap leginkább tempóbeli különbségeket a zene is. A *Korondis* elnevezés éppen arra a módra akar figyelmeztetni, a hogy Korondon járók. Siklódon is már lassabb tempóval járók, mint Kibéden. Én láttam a Budapestről visszakerült bögyözi és boldogfalvi birók tánczát is, de azokétól, ha figurákban nem is, ízlésben és ész-tétikai mérsékletben igen különbözik a kibédi táncz, a melyet egyik főtánczos magyarázata szerint úgy kell járóni, hogy a tele pohár víz a tánczos feje tetejéről le ne essék s a víz se locsosanjon ki.

A mi e táncz choreographiáját illeti, szavakkal nehéz róla világos és teljes képet adni. Először is tudnunk kell, hogy igen gyors menetű *szóló* tánczczal van dolgunk, melyben zene és tánczmozdulat a legtökéletesebben egybe vág, a nélkül, hogy akár a zenének, akár a táncznak a figurái valamely előre meghatározható rendben következnenek. Mégis úgy látszik, a zene vezeti a tánczot, mert a cigány hosszan kitarít egy-egy hangot (de ütemben), mire az összes tánczó egy pillantásig megáll, kezét kiterjeszti s újra még örületesebben robog tovább.

A csüirdöngölőt minden ember úgy járja, a hogy tudja; vagyis ide talál az a közmondás, hogy minden ember olyat álmodik, amilyen esze van. A kinek nincs hozzávaló tüdeje, kedve, vagy lába, félre áll nézni, vagy párt választ magának s jobbra balra tipegi a lassú jártatóst, míg az összes szóló tánczosok kidőlnek s mindenki rátér a már ismertetett Lassú páros tánczra. Ez a körülmény vezette félre a felületes szemlélőket, a kik a csüirdöngölőt nem *szóló*, hanem *páros* táncznak írták le. Hogy mennyire igaztalanul, már maga a *Legényes* név is elárulja; de azt hiszem, a *Werbung* név is csak mint szóló tánczra ragadhatott rá.

Épp ilyen tévedés az is, a mit legelőbb tán Jókai bocsátott világgá *Egy az Isten* című regényében, hogy a csüirdöngölőnek ilyen szövegei volnának:

Az én csidmám dísznő bőr,
Apám hozta Sükőből;
A sükei mesternek
Bocskora van szegénynek.
Kicsi nekem ez a csűr,
Kirepülök mint a fürjmadár stb.

A ki ezekre a sorokra rá néz, ha csak kissé jártas is a népköltészetben, azonnal felismeri, hogy ezek nem dallam-szövegek, hanem pusztá

táncszók, melyeket nemcsak a csürdöngölő alkalmával, de máskor is el-el verselnek a tánczosok, de sohasem énekelnek. Ha tehát Deák Gerő egyik Emke daloskönyvéhez a Csürdöngölőt efféle szövegekkel ellátva nyomatta ki, csak kuriosumnak vehetjük s belőle semmi komoly következtetést nem vonhatunk.

A csürdöngölő annyira gyorsmenetű táncz, hogy már csak ezért is fizikai lehetetlenség a tánczosnak, vagy bárkinek is, akárminő szöveget ráénekelni. Viszont a táncz mozdulatai azt is kizárják, hogy ezt a tánczot párosával lehetne járni. Ha tehát valamelyik tánczos párt választ, jele, hogy nem csürdöngölőt tánczol, hanem megunva a szóló tánczot, míg a többiek rakják, ő sem akar tétlenül maradni, hanem fordul egyet-kettőt.

Hogy ez csakugyan így van, azonnal kitűnik, mihelyt egyik-másik figuráját leírni próbáljuk.

Nagy szerepe van ebben a tánczban a csizmasaroknak és a csizmaszárának. Bocskorban ezt a tánczot képtelenség járni, mert a zene ritmusát mindig csattogtatva ki kell verni a csizmasarkokkal. Különös dolog, hogy erre a célra nem sarkantyút használnak, legalább nem igen emlékszem, hogy ilyet láttam volna, hanem a kovácscsal felhajtják a patkó szélét. A két patkó szél aztán éles, csattogó hangot ad.

Ugyanilyen ritmikus szerepe van a csizmaszárnak is, amelyet jó széles, ráteremt markokkal meg-meg csapdosnak a zene ütemei szerint. Ez a csapdosás leginkább két módon történik: felugrik az illető a levegőbe s hátrakapott kézzel ráüt a csizmára, vagy nyugodtan megáll, s lehajolva tenyere összeverésével és a csizmaszár segítségével cifrábnál cifrább ritmikai képleteket ver ki. Olyan formán hangzik ez, mint az a társasjáték, mikor két gyermek egymással szembe állva a két tenyerét összeütögeti.

Harmadik állandó figurája a lábfejnek hihetetlenül gyors jobbra-balra forgatása. Egyszerre csak egyik lábfejet forgatják, a másik lábön pihennek, majd a levegőbe ugorva egyszer-kétszer összeütik fenn a levegőben a bokájukat s leesve a másik lábfejüket kezdik forgatni. Az udvarhelyszékiek e közben lábukat ballerina módjára magasra ki is rugják; de nem tudom, vajjon nem Budapesten az operában tanulták-e, mert ilyen erősen tulozva és ízléstelenül másutt sehol sem láttam.

Ez a három mozdulat, t. i. sarok összeverés, csizmaszárcsapkodás és levegőbe felugrással összekötött lábfej-forgatás, mondhatnók, alapszöveve ennek a táncznak, mely szinte állandóan munkába van véve, s mely közé aztán az egyéni mozdulatoknak egész sereg ellenőrizhetetlen skálája csoportozik. Egyik az újjával ütemre pattogtat, másik felemelt lába alatt ugrásközben összeveri a tenyerét, harmadik szétvetett lábakkal földreveti magát, s mint valami czirkuszi mutatványos, hihetetlen ügyességgel a táncz ütemei szerint lassanként talpra áll, lábainak és kezének érdekes rázogatásával. Még helyre sem jöttünk jóformán ebből a bámulatból, mikor észre vesszük, hogy valamelyik jókedvű éppen a fejetetejére állott s lábát a levegőben úgy mozgatja a táncz ütemeire, mintha nem is az övé volna.¹

És mind ez egyszerre és összevissza történik. Rendet és systemát ebben hiába keresünk. A figurák száma, minősége és egymásutánja a jókedv születte szeszélytől s a cigány vonójától függ. Érdekes megfigyelni,

¹ Ez a figura, mint az előbbi is, természetesen csak ritkán kerül elő s akkor is valamelyik félig kapatos, inkább hecczéből csinálja.

miként tüzelik lassanként fel egymást a vetélkedő tánczosok. Csoportba állított-három a cigány előtt s egymással szembefordulva, egymással vetélkedve, magát a cigányt is magukkal ragadják, ki velük együtt cifrázza a tánczdallamot s észrevétlenül a végletekig meggyorsítja a táncz tempóját.

Az erőnek és ügyességnek ez a táncza; a zene pedig, bármely szokatlanul hangozzék is, kész virtuozitás. A mi ezt a tánczot a czirkuszi mutatványoktól és a ballet-tánczosok előadásától megkülönbözteti, a természetes jókedvnek, leleménynek, könnyűségnek, mesterkéletlen ügyességnek olyan áradata, mely nemcsak a cigányt, de még a nézőt is magával ragadja. Lehetetlenség, hogy a nézőt ez a táncz fel ne izgassa; ennek forrása azonban nem a félelem, mint a czirkuszi mutatványoknál, nem is az érzékiség, mint a balletnél, hanem az a jó kedv, mely tán legjellemzőbben ebben a tánczszóban nyilatkozik meg:

Összetöröm magamat,
S kivetem az ablakon.

Vagy: Kitéröm a nyakamot
S még se hagyom magamot.

Kár, hogy a nép anyagi helyzetének romlásával, az egyszerű primitív igények eltűnésével megcsappant az a fékevesztett jókedv, mely ehhez a tánczhoz szükséges, s így ez a táncz is ma már csak ünnepszamba megy. Rendesen és állandóan nem járják ma már a csürdöngölőt, s nem lehetetlen, hogy 20—30 év múlva alig is lesz a ki jární tudja. 20 évvel ezelőtt pld. még minden táncz ezzel kezdődött; ma is néha ráerőltetik magukat, de még a cigány is fitymálva emlegeti, hogy a mai legények nem tudják. Így maradt ki lassanként ez a táncz a kibédi székelység törzsökös, mindennapi táncz-sorozatából.

Choreographiájának egészen részletes leírását igen kívánatosnak tartom, mert ha a sokat keresett és keservesen vitatott hajdú-táncznak van élő maradványa, én eddigi tudásommal csupán ebben találok fel. A mi régi feljegyzés és leírás maradt a hajdú-tánczról, leszámítva az eltelt századok módosító erejét, mind talál a csürdöngölőre. Mert, a mint láttuk, meg lehet magyarázni a mai eljárásból is, ha régi képek és megjegyzések páros tánczképpen mutatják be a hajdú-tánczot, s nem szóló táncznak. Sőt a régi hajdú-táncz és a mai csürdöngölő összehozásában az sem akadály, hogy Bethlen Miklós szerint a dajkája, tehát asszony is szépen tudta jární a hajdú-tánczot. Mert a csürdöngölővel is úgy van, hogy mint afféle virtuoz tánczot, egy-egy ügyesebb asszony is megtanulja, ha különösebb kedve van rá, s bár nyilvános tánczban sohasem áll elő vele, magánkörben, mintegy külön multságul, akárhányszor szívesen fitogtatja a tudományát. Legutóbbi gyűjtésem alkalmával is egy öregebb rendű asszony produkálta előttem magát, még pedig több jóakarattal, mint tehetőséggel.

Mindezek, a miket elmondottam, egyelőre csupán utmutatások akartak lenni a további gyűjtésre s világgért sem akarják eldönteni a hajdú-táncz ügyét. Ép úgy időelőttinek tartom annak a kérdésnek bolygatását is, hogy vajjon a székelység ezen felsorolt tánczai minő eredetűek: tiszta magyarok-e, vagy idegenektől való átvételek? Kétségtelenül megérzik e tánczok zenéjén több kevesebb oláhosság; de hogy valójában mi és

mennyi az, csak akkor fog kitűnni igazán, ha hitelesen összegyűjtött táncgyűjteményünk lesz nemcsak a székelység területéről, de az oláhság köréből is. Hiábavaló elmélgések és levegőbe czélzások helyet tehát ez legyen legsürgősebb feladatunk!

* * *

Addig is, míg a fennebb ismertetett népzenei adalékok hangjegyre átírva megjelenhetnének, jónak látjuk időnként közölni a fonográf-hengerekre felvett ének- és zenedarabok katalógusát, hogy az érdeklődők esetleg hasznát vehessék.

1908 február 29-től márczius 5-éig húsz hengerre a következő adalékokat vett fel. (A római szám a hengerre, az arab szám az illető darabra, a név és évszám az előadóra vonatkoznak.)

- I. 1. Beszéd, a tempó meghatározására.
2. Négy 5—9 éves gyermekhang. (Házam előtt mennek el a huszárok.)
3. Hegedű-hang. (Ezt a kerek erdőt járom én.)
4. Tilinkó-hang.
5. Fütty-hang. (Nem megyek én kanászhoz.)
6. Férfi tenorhang. (Udvarom, udvarom, szép kerek udvarom).
7. Zongorára néhány accord.

Jegyzet. A különböző emberi hangok és hangszerek tanulmányozására vettem fel Kolozsvárt, 1908 II. 29. A felvevő tüi ügyetlen kezelés miatt a hengeren több sebet ejtett; továbbá igen gyors egymásutánban történt a felvétel s azért szinte mindeniknek hibás a kezdete.

- II. 1. Oda künn a csengőbe. 2 szakasz. 2 nő, 1 férfi.
2. Elhajtám ludamat. 1 szakasz. 2 nő, 1 férfi.
3. Széles a Rajna víz. 1 szakasz. 2 nő, 1 férfi.
4. Kotros rétjin csokros szekfű. 1 szakasz. 1 nő.
5. Seprik, seprík a nagy utczát. 3 szakasz. Sütő Mihályné, 28 éves.
6. Minapos palló Déjusbán. 1 szakasz. Özv. Sepródi Jánosné, 56 éves.
7. Sárga csitkó, csengő rajta. 2 szakasz. 2 nő, 1 férfi.
8. A nagy réten rózsá nyílik. 1 szakasz. Nagy Sándorné, 20 éves.
9. Hopp! tűz villog, nap rogyog. 1 szakasz. Nagy Sándorné, 20 éves.
10. Járok egyedül. 1 szakasz. Nagy Sándorné, 20 éves.
11. Oda künn a csengőbe. 1 szakasz. 2 nő, 1 férfi.

Jegyzet. Eladó nóták. Kezdetük a hamar kezdés miatt legtöbbször rossz. Kibéd, 1908 III. 2.

- III. 1. Extra-mars. Trombitálta Kása István, 30 éves.
2. Gyalog-mars. Trombitálta Kása István, 30 éves.
3. Sárga csitkó, sejem nyereg. 1 szakasz. Nagy Sándor, 22 éves.
4. Komám asszony legyen úgy. 1 szakasz. László Andrásné, 26 éves.
5. Hej lumáné, lumáné. 1 szakasz. Sepródi Sándor, 31 éves.

Kibéd, 1908 III. 2.

- IV. 1. Hej, de bajos a tengeren habok ellen úszni. 3 szakasz. 3 nő, két férfi.

Jegyzet. Állítólag Sepródi Márton csinálta özvegységében. Kibéd, 1908 III. 2.

- V. 1. Csürdöngölő. Játszották: László Illyés, 48 éves, hegedűs és László József, 16 éves, czimbalmos. Kibéd, 1908 III. 3.
- VI. 1. Jártatós táncz. Ld. V.

VII. 1. Forgatós táncz. Ld. V.

Jegyzet. A tű a hengerre kelleténél mélyebb bevágásokat tett s ezért a VIII. hengerre ugyanazt újra felvettem.

VIII. 1. Forgatós táncz. Ld. V. és VII.

IX. 1. Csárdás. Ld. V.

X. 1. Csúrdöngölő.

2. Jártatós táncz.

3. Forgatós táncz.

4. Csárdás. Ld. V.

Jegyzet. Az V. VI. VII. VIII. IX. hengerekre csak egy-egy tánczot vettem fel, hogy a fordítások és ismétlések kitűnjenek. A X. hengerre végül minden tánczfajtából vettem fel egy kis részletet, hogy az egymás után következő u. n. megszakasztásokat tanulmányozni lehessen.

XI. 1. Körmagyar.

2. Rákóczi induló. Ezzel viszik a menyasszonyt.

3. Lakodalmi induló az első tál étel feladásakor. Ld. V.

XII. 1. Kecskék nótája. László Illyés, 48 éves, hegedűs.

2. Forgatós tánczrészlet. László József, 16 éves, czimbalmos. Ld. V

XIII. 1. Molnár Anna. 2 szakasz. László Andrásné, 26 éves.

2. Pótura-pénzem, garasom. 2 szakasz. Özv. Seprődi Jánosné, 56 éves

3. Túl a vizen zereg a jég. 2 szakasz. Seprődi Sándor, 31 éves.

4. Fényes tolla, tarka tolla. 1 szakasz. Nagy Sándor, 22 éves.

XIV. 1. Csúrdöngölő, a hogy Siklódon járják; máskép Korondis. Ját-szották: Muszka Károly, 33 éves, hegedűs; Nagy Gergely, 50 éves klánétás; Muszka Elek, 10 éves, czimbalmos. Kibéd, 1908 III. 3.

XV. 1. Lassú csárdás = Jártatós.

2. Vármegyés = Forgatós. Ld. XIV.

XVI. 1. Sebes csárdás.

2. Sebes csárdás részlet czimbalmos. Ld. XIV.

XVII. 1. Czigány-csárdás. Mulató nóta.

2. Korcsos nóta. Ld. XIV.

XVIII. 1. Ártéjos keserves. Czigány halottnak húzzák virrasztóban.

2. Csárdás-részlet klánétán. Ld. XIV.

XIX. 1. Czigán-nóta. (Kicsi madár hogy tudsz élni.)

2. Csángó-nóta klánétán.

3. Serény csárdás.

4. Fejér fuszujka virág. Hegedűn. Ld. XIV.

XX. 1. Barcsai. 1 szakasz. Ötves Márton, kbl. 45 éves.

2. Fejér László. 1 szakasz. Ötves Venczel, kbl. 15 éves és a bátyja, kbl. 20 éves.

3. Elindula József. 2 szakasz. Bigyók Károly, kb. 60 éves.

4. A szép fényes hajnal csillag. 1 szakasz. 3 czigány legény.

5. Jöjj el uram, jöjj el. 1 szakasz. Bigyók Károly vezetésével a jelenlevők. Kibéd, 1908 III. 5.

Jegyzet. A két első ismert szövegű, de ismeretlen, érdekes dallamú ballada. A 3 utolsó kántáló ének. Mind az ötöt u. n. házi czigányok énekelték, mert — sajnos — ezekre szállott már ma az énekmondó mester-ség is, nemcsak a hangszeres zene.

A mint látni lehet, képviselve vannak ebben a sorozatban a népzenenek úgyszólván összes fajtái: balladák, szerelmi dalok, társas játékoknak, lakadalmi és ünnepi szokásoknak kísérő dallamai és a tisztán hangszeres zenének is főbb típusai: indulók, hallgató nóták és tánczok. Ez utóbbiak azért nagyobb számban, mert a szöveges dalok, mint bevezetőül mondtuk, közvetlenül az élet után is lejegyezhetők.

Az így összegyűlt anyagot, kivált a közvetlenül gyűjtött adatok támogatásával, elégnak ítéljük arra, hogy a népzenei kutatások kiinduló pontjául szolgáljon. Ehhez most már hozzá lehet mérni a székelység többi nevezetesebb pontjait; hozzá a magyar főbb területeket és a velünk élő nemzetiségek népi zenéjét. Ha mindezt elvégeztük, csak akkor gondolhatunk arra, hogy a velünk szomszédos és rokonnépek népi zenéjének segítségével eldöntsük: mi ebből a miénk és mi a másé.

Seprődi János.